

WITOLD SZABŁOWSKI

TANČÍCÍ MEDVĚDI

WITOLD
SZABŁOWSKI
**TANČÍCÍ
MEDVĚDI**

Nakladatelství Dokořán
Jaroslava Jiskrová – Máj

WITOLD SZABŁOWSKI

TANČÍCÍ MEDVĚDI

© copyright by Agora SA 2018

© copyright by Witold Szabłowski 2018

Translation © Lenka Kuhar Daňhelová, 2021

Photography © by Albin Biblom, 2018

Všechna práva vyhrazena. Žádná část této publikace nesmí být rozmnožována a rozšiřována jakýmkoli způsobem bez předchozího písemného svolení nakladatele.

Druhé vydání v českém jazyce (první elektronické).

Z polského originálu *Tańczące niedźwiedzie*
přeložila Lenka Kuhar Daňhelová.

Odpovědná redaktorka Jaroslava Jiskrová.

Redakce Marcela Bramborová.

Obálka, grafická úprava, sazba a konverze
do elektronické verze Michal Puhač.

Vydala v roce 2021 nakladatelství Dokořán, s. r. o.,

Holečkova 9, Praha 5,

dokoran@dokoran.cz, www.dokoran.cz,

jako svou 1135. publikaci (367. elektronická),

a Jaroslava Jiskrová – Máj, Štichova 25, Praha 4,

jiskrovajaroslava@gmail.com,

jako svou 117. publikaci (60. elektronická).

ISBN 978-80-7675-044-9 (Dokořán)

ISBN 978-80-7574-015-1 (Jaroslava Jiskrová – Máj)

Atény – tisíce Řeků sní každý den o tom, že v jejich zemi začne vládnout nejlepší a nejšťastnější zřízení – komunismus.

Bělehrad – v přestrojení za lékaře věnujícího se přírodní medicíně se zde mnoho let skrýval válečný zločinec Radovan Karadžić.

Berat – stavební dělník Djoni zde robí bunkry, které vybudoval Enver Hodža.

Gori – v Stalinově rodném domě stráží posmrtnou masku generalissima jeho vestálky.

Havana – tisíce Kubánců se třesou, když slyší zprávy o zhoršujícím se zdravotním stavu Fidela Castra; jedni strachy, druhí vzrušením, že vítr změn konečně zavane i na jejich ostrově.

Londýn – Lady Perónová tu má mezi vlakovým nádražím Victoria Station a autobusovým Victoria Coach Station své dva hektary.

Kosovská Mitrovica – odsud vyjíždějí přátelé Florent a Dušan, aby rozdávali kuřata Srbům, kteří se vracejí do Kosova.

Medyka – přes hranici s Ukrajinou přecházejí každý den tisíce „mravenců“ přinášejících do Polska vodku a cigarety.

Narva – hlavní sídlo estonských Rusů, kde ani policisté neumějí estonsky.

Sierakowo Sławieńskie – po krachu státních statků založili obyvatelé této vesnice v rámci boje s chudobou hobití vesničku. Převlékají se za postavy z Tolkienových knih a zvou děti, aby se místní hry účastnily také.

Tirana – odsud vládl Enver Hodža; dodnes zde straší muzeum pyramida, kterou navrhla jeho dcera a zeť.

Belica – v tomto městečku se nachází dvanáctihektarový park pro tančící medvědy, kde jsou učeni životu na svobodě.

Drjanovec – odsud pocházejí bratři Gijorgij a Stefan Marinovovi. První z nich jezdil s medvědicí Velou po pobřeží Černého moře a po pouťích. Druhý byl specialista na obtížné umění zápasů s medvědy.

Gecovo – zde byli v roce 2007 odebráni romské rodině Stanievů tři poslední tančící medvědi v Bulharsku, Mišo, Světla a Mima.

Jagoda – městečko proslulé znamenitými medvěďáři, byť chudšími než jejich severní kolegové. Bulhaři s ironií říkali, že každý občan Jagody má u domu medvěda.

Loznica – v této vesnici se narodil soudruh Penčo Kubadinski, který se za druhé světové války ukrýval u romských medvěďárů; později se stal jedním z nejvýznamnějších bulharských komunistů, blízkým přítelem a spolupracovníkem Todora Živkova.

Sofie – v hlavním městě Bulharska bylo možné ještě před několika lety spatřit medvěďáře v tramvajích, na sídlištích, a dokonce také před obchody a stánky s lotynkou. Hráli na gusle a čekali na almužnu.

Varna, Zlaté Písky – ještě před několika lety, před vstupem Bulharska do Evropské unie, to byly nejpoblíbenější bulharské lázně, plné medvěďárů a jejich zvířat.

ÚVOD

1.

Člověk s rozevlátými vlasy a šíleným pohledem sem nespadol z nebe. Znali ho tu už dřív. Občas jim vyprávěl, jak jsou velcí, prikazoval, aby se vrátili ke svým kořenům; když bylo třeba, připojil nějakou nepřiliš pravděpodobnou spikleneckou teorii. Klidně třeba i o mimozemšťanech. Aby na sebe upozornil. A aby lidi trochu vystrašil. Všiml si totiž, že když je straší, víc ho poslouchají.

Zvykli si na jeho přítomnost i na to, že občas říkal s naprosto vážnou tváří věci, které byly opravdu legrační. Někdy se poflakoval na hraně politického života, někdy blíž hlavnímu proudu, všichni ho však považovali za mírně bizarní zjev.

Až si jednoho dne v úžasu protřeli oči. Člověk s rozevlátými vlasy věstící své vesmírné apokalypsy totiž vstoupil do hry o nejvyšší sázku. A opět je, stejně jako dřív, trochu postrašil – uprchlíky, válkou, mimozemšťany. Vlastně je úplně jedno čím. Napumpoval do nich něco národního ega. Při té příležitosti se trochu zesměšnil – alespoň v očích takzvaných elit. Nasliboval toho ale hodně. A především sliboval, že vrátí zpátky čas a že všechno bude jako dřív. To znamená lepší.

A vyhrál.

Moc dobře víte, kde se tohle stalo, vidíte? Ano. Máte pravdu. U nás. V postkomunistické středovýchodní Evropě. V Zemi transformace.

2.

Země transformace je láva, která začala proudit z vulkánu jménem Sovětský svaz a jeho satelitů chvíli předtím, než tento vulkán vybuchl a přestal existovat. Přesněji řečeno, existovala tu už dříve, vždyť Poláci, Srbové, Maďaři nebo Češi jsou velmi starými národy. Od dob druhé světové války jsme tu však žili zmražení dohodami Stalina, Roosevelta a Churchilla, které spolu uzavřeli na Jaltě, dohodami, které nás ponechaly na temné straně moci.

Ve sféře vlivu SSSR.

První vlna lávy začala proudit, když došlo 4. června 1989 v Polsku k prvním (téměř) svobodným volbám.

Potom padla Berlínská zeď. A láva se začala nekontrolovaně valit.

Zanedlouho nato padl Sovětský svaz a celé pojaltské uspořádání.

Byli jsme svobodní. Poláci, Srbové, Maďaři, ale také Estonci, Litevci, Ukrajinci, Bulhaři, Kyrgyzové, Tádžikové, Kazachové. Velký kus světa získal svobodu, na kterou nebyl připravený. V krajních případech ji vůbec nečekal ani nechtěl.

Velký kus světa se musel rozmrazit a rychle se naučit, jak svět skutečně funguje. Jak v něm najít své místo. Zkrátka – musel se naučit, co je svoboda. A co si s ní počít.

3.

Příběh tančících medvědů mi vyprávěl Krasimir Krumov, bulharský novinář, s nímž jsem se seznámil ve Varšavě.

Tihle medvědi, vyprávěl Krasimir, byli po celá léta cvičeni k tanci a lidé se k nim chovali velmi brutálně. Drezéři je drželi u svých domů. Tančit je učili tak, že je odmalička bili. Při té

příležitosti jim vybijeli všechny zuby, aby si medvěd náhodou nevzpomněl na to, že je silnější než jeho drezér. Lámali jejich charakter. Opíjeli je alkoholem – mnoho méďů se pak stalo závislými na silných lihovinách. A potom jim porouchali, aby pro turisty předváděli nejroztodivnější kousky – od tance přes napodobování různých známých lidí až po masáže.

A pak najednou vstoupilo Bulharsko v roce 2007 do Evropské unie a tančící medvědi přestali být legální. Rakouská organizace Čtyři tlapy otevřela nedaleko Bukurešti zvláštní středisko. Méďové byli odebíráni drezérům a umístováni právě tam, do střediska ve městě Belica. Zmizel bič, zmizela brutalita, zmizel kroužek v čenichu, který byl podle lidí ze Čtyř tlap symbolem medvědího otroctví. Začal unikátní projekt: jak naučit svobodě stvoření, která nikdy svobodná nebyla. Krok za krokem. Pomalu. Opatrně.

Středisko v Belici se stalo neobyčejnou laboratoří svobody. Zvířata se zde učila, jak se má svobodný medvěd pohybovat. Jak se má starat o svou budoucnost. Jak hibernovat. Jak kopulovat. Jak získávat potravu.

Když jsem Krasimira poslouchal, pomyslel jsem si, že i já sám žiji v podobné laboratoři. Od roku 1989, kdy v Polsku začaly demokratické změny, byl náš život také neustálou laboratoří svobody. Byl nepřetržitým kurzem, v němž jsme se učili, čím je, jak ji používat a jaká se za ni platí cena. I my se musíme učit, jak má svobodný člověk dbát o sebe, o svou rodinu či o svoji budoucnost. Jak jíst, jak spát, jak milovat – neboť v komunistických zemích hleděl stát lidem do talířů i do postelí.

A stejně jako medvědi z Belice si se svobodou víme rady jednou lépe, jindy hůře. Někdy nám přináší uspokojení, jindy v nás ale vzbuzuje odpor. A někdy dokonce agresí.

4.

Několik let po prvním setkání s Krumovem jsem zajel do laboratoře svobody v Belici. Chtěl jsem zjistit, jak taková laboratoř svobody vypadá. Mimo jiné jsem se dozvěděl:

- že svoboda se medvědům dávkuje postupně. Není možné dát jim ji naráz, jinak se jí zalknou;
- že má své hranice; pro medvědy je takovou hranicí plot pod elektrickým napětím;
- že svoboda je pro ty, kteří ji dříve neznali, velmi komplikovaná věc. Medvědi se velmi těžko učí životu, v němž se musí starat sami o sebe. Občas je to nemožné.

A dozvěděl jsem se také, že každý penzionovaný tančící medvěd má chvílky, kdy ho svoboda začíná bolet. Co v takové situaci dělá? Zvedne se na zadní tlapy a začíná... tančit. Dělá to, co jej zaměstnanci parku chtějí za každou cenu odnaučit. Znovu se začíná chovat jako zajatec. Volá drezéra, aby se vrátil a převzal zpátky odpovědnost za jeho život. „Ať mě bije, ať se ke mně chová špatně, jen ať mě zbaví té strašné nutnosti poradit si s vlastním životem,“ jako by medvědi říkali.

A opět jsem si pomyslel, že tento příběh je o medvědech jen částečně. Je totiž také o nás.

5.

Lidí s rozevlátými vlasy, kteří hodně a lehce slibují, přibývá v naší zemi jako hub po dešti. A lidé za nimi jdou jako medvědi za svým medvědářem. Svoboda jim totiž přinesla víc než jen nové chutě, nové možnosti a nové obzory.

Přinesla jim také nové výzvy, se kterými si občas nevědí rady. Nezaměstnanost, kterou v dobách socialismu nepoznali. Bezdomovectví. Kapitalismus, často ve své divoké podobě. A lidé by, stejně jako medvědi, občas dali přednost tomu, aby přišel drezér a alespoň část těch výzev snal z jejich beder. A alespoň trochu ulevil jejich zádům.

Když jsem sbíral materiál do knihy, kterou držíte v ruce, myslel jsem, že to bude kniha o střední a východní Evropě a o našem obtížném odcházení z komunismu. Jenže mezitím se začali objevovat lidé s rozevlátými vlasy a šíleným pohledem i v zemích, které komunismus nikdy nepoznaly. Ukázalo se, že strach z měnícího se světa, stesk po někom, kdo z nás sejme trochu odpovědnosti za naše životy, kdo nám slíbí, že všechno bude jako kdysi (tedy lepší), je univerzální. Nejen my v Zemi transformace, ale také polovina Západu flirtuje s lidmi s rozevlátými vlasy, kteří nemají kromě planých slibů co nabídnout, jenže oni ty sliby balí do barevných papírků a předstírají, že uvnitř je bonbon.

A lidé se kvůli tomu bonbonu zvedají na zadní tlapy a začínají tančit.

Svoboda bolí. A bude bolet. Jsme připraveni zaplatit za ni víc než tančící medvědi?

SLOVNÍČEK

Мечка (mečka) – bulharsky medvěd

Мечкар nebo **мечкадар** (mečkar nebo mečkadar) – medvědář, drezér

Намордник (namordnik) – maska, často s červeným střapcem, kterou měl medvěd na tlamě

Холка (holka) – kovový kroužek, který medvědáři vrazili svým zvířatům do čenichu

Гъдулка (gadulka) – gusle, na které medvědář hrál

PRVNÍ ČÁST

I. LÁSKA

1.

Gijorgij Mirčev Marinov si opírá hlavu o pravou ruku a levou klepe popel z cigarety na zem, která má ve vsi Drjanovec ostře hnědou barvu přecházející místy až do červeně. Sedíme u šedě omítnutého domu. Marinovovi je něco přes sedmdesát, ještě se ale nesklonil k zemi, přestože se v Drjanovci, vesnici na jihu Bulharska, obydlené převážně Cikány, dožívá jeho věku málokterý muž.

Ženy na tom ostatně nejsou o nic lépe. Na zárubni dveří Marinovova domu visí čerstvé parte s fotografií ženy, jen o trochu mladší než on. Jeho žena. Zemřela loni.

Když těmi dveřmi vyjdeme, mineme vůz, mulu a hromadu starého haraburdí, dorazíme k udusanému plácku. Uprostřed stojí kůl zatlučený do země. U něj strávila téměř dvacet zim medvědice Vela.

„Měl jsem ji rád, byla jako moje dcera,“ říká Mirčev, jehož na chvíli přenesly vzpomínky k ránům u Černého moře, kdy s Velou opření jeden o druhého nastavovali nosy k moři, potom snědli pšeničný chleba a vydali se po pomalu se rozpalujícím asfaltu za prací. A ty vzpomínky jej rozpalují, jako rozpalovalo slunce tehdejší asfalt tam. Zapomíná na cigaretu, takže mu její žhavý konec spálí prsty. Odhodí nedopalek na hnědočervenou zem a vrací se do vesnice Drjanovec, k šedě omítnutému domu s úmrtním oznámením na zárubni.

„Bůh je mi svědkem, že jsem ji měl rád, jako by byla člověk,“ mluví a potřásá hlavou. „Měl jsem ji rád jako člena nejbližší rodiny. Chleba měla vždycky dost. Nejlepší alkohol. Jahody. Čokoládu. Čokoládové tyčinky. Kdybych mohl, na rukou bych ji nosil. Jestli říkáš, že jsem ji bil, že jí se mnou bylo špatně, lžeš.“

2.

Vela se objevila u Mirčevových na počátku smutných devadesátých let, kdy padl komunismus, a předtím, než začaly krachovat kolchozy nazývané TK3C – *trudovo kooperativno zemedjel'sko stopanstvo*. „Byl jsem traktorista u TK3C v Drjanovci, jezdil jsem strojem značky Belarus a svoji práci jsem měl moc rád,“ vypráví Mirčev. „Kdybych mohl, pracoval bych v kolchozu do konce života. Lidé byli milí. Práce někdy těžká, ale na čerstvém vzduchu. Nic nám nechybělo.“

Jenže v roce 1991 začalo TK3C propouštět. Ředitel si pozval Mirčeva a řekl mu, že v kapitalismu musí traktorista nejen jezdit traktorem, ale také pomáhat u krav, při setbě i při žních. Gijorgij pomáhal lidem s jinou prací už dříve, takže v tom neviděl žádný problém. Ředitel však řekl, že to sice všechno chápe, jenže ani takových multipraktických traktoristů neudrží v době kapitalismu dvanáct – protože předtím jich bylo v TK3C dvanáct –, ale nanejvýš tři. Mirčev byl propuštěn.

„Dostal jsem výplatu na tři měsíce dopředu a na shledanou,“ vzpomíná. A dodává ještě: „Když vyjdeš z mého domu a pak zahneš trošku doprava, uvidíš, co z našeho kolchozu zůstalo. Byl to pěkný kolchoz, tři sta krav, několik set hektarů, perfektně

udržovaný! Pracovali v něm hlavně Cikáni, protože Bulharům ta práce moc nevoněla. Dnes se to všechno sesypalo a Cikáni, namísto aby pracovali, sedí doma a jsou nezaměstnaní. A mléko v Razgradu prodávají německé. Jak je vidět, Němcům se velké zemědělské statky vyplatí, ale Bulharům ne.“

V roce 1991 si musel Mirčev položit základní otázku, jakou si položí každý, kdo přišel o práci: co jiného umím?

„Odpověď byla v mém případě jednoduchá: uměl jsem drezírovat medvědy k tanci.“

Už jeho otec a děda byli medvědáři a hned poté, co vychodil školu, začal vodit medvědy i jeho bratr Stefan.

„Z nejbližší rodiny jsem vstoupil do kolchozu jen já,“ říká Mirčev. „Chtěl jsem zkusit jiný život, protože ten s medvědy už jsem znal. Hodně medvědářů šlo stejně jako já pracovat do kolchozu. Vyrostl jsem ale s *mečkami*. Znal jsem všechny písničky, všechny kousky, všechny příběhy. Sám jsem odchoval dva medvědy svého otce na lahvi s dudlíkem. Když se mi narodil syn, chovali jsme je spolu. Nejednou jsem se spletl a malý pil z lahvičky od medvěda a medvídě z jeho. Takže když mě propustili z kolchozu, věděl jsem jedno: jestli chci dál žít, musím co nejdříve najít medvěda. Bez medvěda nepřežiju ani rok.“

Jak jsem ho našel? Počkej, zapálím si ještě jednu a všechno ti povyprávím.

3.

Pro medvěda jsem zajel do rezervace Kormisoš. To je známý lovecký revír; Brežněv prý odpustil našim komunistům miliardu leva dluhu, jen aby ho tam brali na lov. Aspoň mi to říkal

jeden chlapík, který v Kormisoši pracoval čtyřicet let – jestli je to ale pravda, to nevím.

Nejdřív jsem musel cestovat do Sofie, na ministerstvo, pod které spadají lesy, kde jsem měl spolužáka ze školy. Díky němu jsem dostal poukaz na medvěda, upotřebitelný v Kormisoši. Rovnou ze Sofie jsem proto jel do rezervace. Už mě tam z doslechu znali, můj bratr Stefan tam totiž kdysi jezdil s dalšími medvěďáři a byl v té době skutečná hvězda. Vystupoval ve velmi drahé restauraci někde u Černého moře, kam chodívali i členové vedení komunistické strany. Párkrát ho ukazovali i v televizi. Zнала ho spousta lidí z celého Bulharska.

Stefan měl svého medvěda ze zoologické zahrady v Sofii. Jeden opilý voják se tam vloupal do výběhu s medvědy – jenže medvědice měla zrovna mladé, vrhla se na něj a na místě ho zabila. Museli ji uspat, tak to v zoo dělají, když zvíře zabije člověka. Stefan se o tom odněkud dozvěděl a zajel tam, aby si jedno z medvíďat koupil.

V restauraci nejprve vystupovaly dívky, které tančí na žhavém uhlí, a potom on. Začínal od zápasu s medvědem a na konci představení masíroval medvěd záda řediteli restaurace.

Potom se před bratrem utvořila dlouhá fronta lidí, kteří taky chtěli, aby je medvěd namasíroval. Vydělával na tom slušné peníze. Samozřejmě se o ně musel rozdělit s ředitelem, ale vystačilo to pro oba.

Zajel jsem tedy do Kormisoše, hajný mě poprosil, abych od něj pozdravoval bratra. A potom přivedli tu malou. Bylo jí několik měsíců. Taková medvíďata jsou nejlepší, protože ještě nejsou příliš navyklá na matku; ještě je možné změnit jim opatrovníka, aniž by příliš jančila. Když vezmete od matky starší medvíďe, klidně přestane jíst a umře hladu.